

Мартиненко В.О.

кандидат наук з державного управління, доцент

*Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської
справи Національного банку України»*

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНІ

На сьогодні розвиток України та її регіонів здійснюється під впливом геополітичних та внутрішніх викликів зростання відкритості економіки, що вимагає змін у підходах до розвитку регіонів України та створенні оптимальних умов для їх розвитку. У свою чергу, це обумовлює необхідність виявлення факторів, які можуть стримати негативні тенденції, що виникли у зв'язку з економічними трансформаціями в державі, та забезпечити підвищення конкурентоспроможності регіонів України на засадах їх саморозвитку та самоорганізації. Одним із таких факторів є інституційне забезпечення регіонального розвитку, оскільки інститути в цілому – одне з найслабших місць конкурентоспроможності регіонів та України. Тому, питання пов'язані з реформуванням інституційного середовища є своєчасними і актуальними.

Дана проблема активно обговорюється і висвітлюється в літературі, зокрема, в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед вітчизняних авторів, що займаються проблемою конкурентоспроможності українських регіонів можна виділити В.Н. Василенко, Ю.Г. Козака, Б.В. Буркинського, М.І. Долішнього, Б.Є. Кваснюка, З.С. Варналія, С.В. Мочерного, та ін., а зарубіжних авторів, що досліджують проблему конкурентоспроможності в цілому – М. Портера, Р.А. Фатхутдинова, А.А. Томпсона. Разом з тим багато теоретичних і прикладних питань з формування інституційного середовища регіонів, через їх багатогранність і складність, залишаються маловивченими й невирішеними, тому потребують подальшого дослідження.

Сьогодні, нажаль, незважаючи на наявне законодавство та розуміння

проблем регіонального розвитку, не вдається зменшити регіональні диспропорції, удосконалити системи управління, провести децентралізацію та деконцентрацію владних повноважень, посилити спроможність органів місцевого самоврядування щодо планування та реалізації власних стратегій розвитку. Причиною цього є недосконалість системи врядування та відсутність відчутного прогресу у проведенні реформи адміністративно-територіального устрою, реформи державної служби в напрямі її професіоналізації, фіскальної децентралізації тощо. Крім того, до чинників, які гальмують як соціально-економічний розвиток регіонів загалом, так і їх інституціональне середовище слід віднести: наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин; залежність національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і надмірна залежність економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів; недосконалість стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях.

До того ж ці чинники перехресно зв'язані між собою, що зрештою приводить до дезінтеграції інституційного середовища країни, нівелюють і силу механізмів його регулювання. Все це спонукає шукати нові механізми формування обґрунтованого та справедливого інституційного середовища.

Основою формування такого середовища в будь-якому регіоні виступають конкурентні переваги. За твердженням російського вченого Р.А.Фатхутдінова, конкурентна перевага – це певна ексклюзивна цінність, якою володіє суб'єкт та яка надає йому переваги перед конкурентами. Ступінь реалізації конкурентних переваг визначає конкурентний статус учасників глобальних конкурентних відносин.

На думку М. Портера, створення та підвищення конкурентних переваг – це високо локалізований процес, оскільки відмінності національних економічних структур, систем цінностей, культур, інституцій та особливості історичного розвитку у значній мірі впливають на конкурентні позиції суб'єктів господарювання [6].

Безумовно, кожний регіон має свої особливості та свої конкурентні переваги, що виділяють його з-поміж інших регіонів, але для їх реалізації необхідна цілеспрямована діяльність не тільки суб'єктів господарювання, а й регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування, центральних органів влади.

Серед умов, які можуть забезпечити формування конкурентних переваг інституційного середовища і тим самим підвищення конкурентоспроможності регіонів України на засадах їх саморозвитку та самоорганізації можна виділити такі, як [5, с. 27]:

- позитивно впливаючі: ріст виробництва, надходження інвестицій, якість управління економічною, соціальною, екологічною сферою регіону, внутрішній і зовнішній попит на його продукцію, зовнішній попит на продукцію;

- негативно впливаючі: недобросовісна конкуренція, негативний імідж регіону, криміналізація регіонального господарювання.

Враховуючи це, до інституціональних факторів, що впливають на розвиток конкурентних переваг регіональних економічних систем, Т. Ігнатова відносить наступні: розроблену інноваційну стратегію (або програму соціально-економічного розвитку регіону, міста зі SWOT-аналізом, сценаріями розвитку, в тому числі інноваційними, програмними заходами і механізмом реалізації); розвинену інфраструктуру ринку (з банками, страховими організаціями, бізнес-інкубаторами, технопарками та ін.); розвиток інновацій та підприємництва; вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що сприяє інноваційному розвитку регіону та стійкому формуванню, розвитку та реалізації його конкурентних переваг [4].

До того ж, слід відзначити, що формування цих факторів відбувається на фоні різних пороків бюрократії, в тому числі корупції, а також сильно розвиненій криміналізації соціально-економічних процесів, які нівелюють їх ефективність.

Таким чином, сучасне управління конкурентоспроможністю регіону має бути спрямоване на створення і використання регіональних конкурентних

переваг, взаємовигідні взаємовідносини з вітчизняними і зарубіжними економічними суб'єктами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, суб'єктами підприємництва [1].

Основою створення конкурентних переваг інституційного середовища регіону виступають:

- суб'єкти управління процесом забезпечення конкурентоспроможності регіону, на які покладено завдання вдосконалення нормативно-методичного забезпечення конкурентоспроможності регіону, стратегічного планування і проектування регіональної та міжрегіональної конкурентоспроможності, реалізації ефективної і повноцінної державної регіональної політики, включаючи децентралізацію влади і фінансових ресурсів;

- суб'єкти господарської та підприємницької діяльності, функціонування яких залежить від ефективного використання сировинних, трудових та фінансових ресурсів, повноцінної інфраструктури, належної техніко-технологічної бази, здорового конкурентного середовища, наявності економічного потенціалу та передумов розвитку;

- населення регіону, до основних характеристик конкурентоспроможності якого варто віднести розвиток людського капіталу, підвищення рівня якості життя, покращення системи соціальних послуг, капіталізацію життя і праці;

- співробітництво з іншими країнами та регіонами на основі розвитку інтеграційних форм діяльності [7, с.23].

Крім цього, інституційне середовище визначається правовою й адміністративною інфраструктурою, у межах якої приватні підприємці, компанії і уряд взаємодіють з метою створення добробуту нації. Значущість сприятливого та справедливого інституційного середовища стала більш очевидною під час недавньої фінансово-економічної кризи. Інституції є вкрай важливими для підтримки й посилення нестабільного економічного зростання.

Суттєво впливає на конкурентоспроможність і економічне зростання регіонів якість інституційного середовища. Вона позначається на інвестиційних рішеннях та організації виробництва, а також впливає на те, у який спосіб

суспільство розподіляє вигоди й витрати щодо реалізації програм і стратегій розвитку.

Важливу роль при формуванні інституційного середовища відіграє ставлення уряду до ринків та свобод, а також ефективність його діяльності. Занадто великий апарат і бюрократія, надмірне держрегулювання, корупція, нечесність при складанні й виконанні держзамовлень, недостатність прозорості й надійності, нездатність надавати бізнесу необхідні послуги, політична залежність судової системи призводять до значних економічних витрат і уповільнюють процес розвитку.

Події, пов'язані з останньою глобальною економічною кризою, а також з численними корпоративними скандалами, показали, що окрім державних інститутів, важливим елементом процесу створення добробуту в державі є також приватні інститути. Економічне зростання базується на діяльності бізнесу, який сповідує принципи чесного управління, де керівництво дотримується суворих етичних норм у відносинах із державою, іншими компаніями та громадськістю у цілому. Прозорість приватного сектору — це обов'язкова характеристика бізнесу. Її можна реалізувати шляхом дотримання відповідних стандартів, а також використовуючи практики аудиту й бухгалтерського обліку, які забезпечують своєчасний доступ до інформації та дають змогу не лише попередити шахрайство і неефективне управління, а й зберегти довіру інвесторів та споживачів.

Спираючись на статистичні матеріали, теоретичні дослідження та керуючись аналітичними висновками Всесвітнього економічного форуму, викладеному у Звіті про конкурентоспроможність регіонів України 2013, розглянемо особливості розвитку інституцій у регіонах України.

Протягом останнього десятиліття рівень розвитку інституцій у регіонах України традиційно є стримуючим фактором для зростання конкурентоспроможності. Середня оцінка регіонів України за складовою інституції (3,83 бала), нижча, ніж середня оцінка у світі (3,98 бала). При цьому вона вища, ніж оцінка інституцій у країнах Центральної та Східної Європи

(ЦСЄ; 3,75 бала) та СНД (3,59 бала). Інституції традиційно є проблемою для лідерів рейтингу. Оцінка Києва, який третій рік поспіль посідає останнє місце за цією складовою, відповідає 104-му місцю в глобальному рейтингу 148 країн (рівень Кот-д'Івуару). Кращу оцінку за інституціями цього року отримала Хмельницька область. Вона відповідає оцінці Грузії і 68-му місцю у глобальному рейтингу, що також не є конкурентною перевагою [3, с.30].

Разом з тим, за окремими показниками складової інституції всі регіони отримали гарні оцінки у світовому порівнянні. Так, оцінка прозорості роботи державних органів Хмельницької області (максимум серед регіонів) відповідає рівню Канади та Японії (15-е місце у глобальному рейтингу). Так само, за оцінками керівників бізнесу, у країні одні з найнижчих витрат бізнесу через загрозу тероризму у світовому порівнянні. За цим показником оцінка Кіровоградської області відповідає 6-му місцю у світі, на рівні Ісландії. Концентрація великого та високоефективного бізнесу позитивно вплинула на рівень розвитку приватних інституцій у Донецькій області: за ефективністю корпоративного управління оцінка регіону вища, ніж у Швейцарії, Канади та США та відповідає 11-му місцю в рейтингу 148 країн світу. Також можна виділити і загальні для регіонів проблеми. Це, в першу чергу, рівень захисту міноритарних акціонерів, за яким оцінка лідера серед регіонів (Хмельницька область) відповідає 96-му місцю у світі, а оцінка аутсайдера (Черкаська область) — 143-му з 148 країн на рівні Мавританії та Бурунді [3, с.30].

Здебільшого така тенденція в розвитку пов'язана саме з тим, що інститути, як фактор формування конкурентоспроможності країни, продовжують залишатися найбільш слабким місцем української економіки. Згідно з даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність за 2013–2014 рік, за інституційною складовою Україна продовжує перебувати в кінці списку, зайнявши лише 137 місце з 148 країн- на п'ять позицій гірше в порівнянні з минулим роком. Такий результат є одним з найгірших не лише порівняно з країнами ЄС та іншими розвиненими економіками, але і в порівнянні з найближчими сусідами. За рівнем розвитку інститутів Україна поступається

усім країнам СНД .

Така ситуація пов'язана з тим, що в українському суспільстві продовжують діяти такі явища, як: бюрократизм та паперова тяганина, надмірне регулювання, корупція, нечесність при складанні держзамовлень, невизначеність у питаннях захисту прав власності, відсутність прозорості та довіри, нездатність надавати відповідні послуги для бізнес-сектору та політична залежність судової системи, які мають негативний вплив на інституційне середовище та економічний розвиток підприємств України і уповільнюють процес розвитку країни в цілому.

Ступінь впливу інститутів на конкурентоспроможність регіонів значною мірою залежить від того, на якому етапі економічного розвитку перебуває країна. Тому, з переходом України в нові умови економічного розвитку пов'язані, як із зовнішнім впливом дій Російської Федерації стосовно Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та східних регіонів України, так і з внутрішніми чинниками, що породжені недосконалістю державної політики, багато проблем пов'язаних з інститутами, залишилися невирішеними. Це означає, що Україна не зможе в повній мірі скористатися перевагами країн, економіка яких знаходиться на етапі розвитку «факторної орієнтованості», і реалізувати свій потенціал з метою підвищення конкурентоспроможності, оскільки для вирішення «законсервованих» проблем потрібні додаткові ресурси і час.

Ця проблема вимагає прийняття невідкладних заходів, оскільки, без її вирішення подальше просування України по сходах конкурентоспроможності буде надзвичайно важким. Як показує досвід європейських країн, вирішення проблеми поганих інститутів це складне завдання, однак цілком реалістичне. Поліпшення інституційного середовища в цілому, і особливо державних інститутів, значною мірою залежить від наявності сильної політичної волі. Тому реалізація реформи інститутів можлива лише за сильної зацікавленості та взаємодії всіх сторін - уряду, громадянського суспільства, ЗМІ. При цьому слід пам'ятати, що вирішуючи проблеми інститутів, кінцевою метою є не

поліпшення інститутів як таких, а ті позитивні економічні явища, які виникнуть внаслідок функціонування сильних і прозорих інститутів (підвищення довіри інвесторів до країни, поліпшення інвестиційного клімату, зростання конкурентоспроможності та валового доходу).

З метою розв'язання вище викладених проблем Кабінету Міністрів України в серпні 2014 року затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року. Стратегія спрямована на визначення завдань та інструментів для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища. Серед першочергових цілей Кабінет Міністрів визначив підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу. Цим передбачається створення оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки.

Поміж головних інституційних чинників забезпечення високого рівня конкурентоспроможності регіонів можна виділити наступні:

- підвищення рівня координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зокрема чіткий розподіл повноважень, усунення дублювання під час прийняття управлінських рішень у сфері регіонального розвитку, налагодження ефективної співпраці всіх органів влади на регіональному та місцевому рівні;

- створення на законодавчому рівні системи стратегічного, середньострокового та короткострокового прогнозування і планування економічного та соціального розвитку

- максимальна концентрація коштів фінансової державної підтримки регіонального розвитку в рамках державного фонду регіонального розвитку;

- завершення проведення адміністративної реформи, зменшення кількості контрольно-наглядових функцій центральних органів виконавчої влади,

передача місцевим органам виконавчої влади повноважень центральних органів виконавчої влади вищого рівня;

- визначення на законодавчому рівні організаційно-правових засад функціонування благодійного ендавменту як складової частини фінансово-кредитного механізму забезпечення розв'язання соціально-економічних проблем регіонів;

- визначення порядку функціонування агенцій регіонального розвитку, їх участі у формуванні та реалізації стратегічних пріоритетів розвитку регіонів;

- підтримка організацій громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення місцевого та регіонального розвитку та сприяє залученню громадян до процесу міжрегіонального співробітництва та міжрегіонального обміну;

- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень;

- визначення на законодавчому рівні механізму залучення органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів, громадських об'єднань, представників приватного сектору до процесу розроблення, виконання, проведення моніторингу та оцінки виконання програм регіонального та місцевого розвитку;

- визначення на законодавчому рівні механізму стимулювання збільшення органами місцевого самоврядування фінансових ресурсів, отриманих у результаті здійснення ними заходів, спрямованих на економне використання бюджетних коштів чи розширення економічної діяльності на відповідній території, та подальшого інвестування таких коштів у програми і заходи щодо стимулювання місцевого соціально-економічного розвитку;

- розширення практики укладення угод щодо регіонального розвитку;

- удосконалення процесу програмування подолання депресивності окремих територій з метою створення умов для їх інтеграції до центрів економічного зростання тощо.

Виходячи з проведеного дослідження можна стверджувати, що в умовах економічної нестабільності інститути в цілому – одне з найслабших місць регіональної конкурентоспроможності в Україні. Формування обґрунтованого та справедливого інституційного середовища запорука підвищення рівня конкурентоспроможності всіх регіонів та їх економічного зростання. Реформуючи інститути, необхідно розробити механізм, який дозволяв би робити ці зміни стійкими у часі.

Література:

1. Богун К.В. SWOT-аналіз як метод оцінки конкурентоспроможності регіону / К.В. Богун, Я. Д. Прошкіна: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Economics/76194.doc.htm 1.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. /Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. N 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n>
3. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013: Назустріч економічному зростанню та процвітанню / Фонд «Ефективне управління» та Всесвітній Економічний Форум. – Київ : Фонд «Ефективне управління», 2013. - 235 с.
4. Ігнатова Т. Інституціональне середовище в розвитку конкурентоспроможності регіональної економіки [Електронний ресурс] / Т. Ігнатова. – Режим доступу : <http://econom.nsc.ru/conf08/info/Doklad/ignat2.doc>
5. Кухарская Н. Е. Конкурентоспособность региона / Новое в экономике и управлении: Сб. статей. – М.: МАКС ПРЕСС, 2006. – Вып. 5. – С. 25-35.
6. Портер М. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. - К.: Основи, 1998. - 390 с.
7. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : Монографія / За ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2010. – 488 с.